

Daniel Neeser

Genf

A Kálvintól örökölt liturgia ihletforrásai*

Mit köszönhetünk Kálvinnak a liturgia terén? Sajnos, egyre kevesebbet. Kálvin jogtudományon nevelkedett, nem volt pap, így nem volt, illetve nem lehetett elég érzékeny sem a szertartás belső érzésvilága, sem annak titokzatossága iránt.

Magasröptű gondolkodóként, elsősorban teológus volt, mielőtt még szertartást végző lelkész lett volna, és amikor a kultusz teológiáját fejtegette, nem önmagáért való liturgiát dolgozott ki, hanem azt tervének – a hit tisztázásának – szolgálatába állította.

Az istentisztelet értelmét és lényegét illetően sokat köszönhetünk a reformátoroknak, hogy ti. hangsúlyozták Isten jelenlétének fontosságát, amely az olvasott, hirdett és magyarázott Ige által valósul meg, mégis el kell ismernünk, hogy szakítottak az istentisztelet titokzatosságával és elveszett Isten kimondhatatlan jelenlétének megérezése. Ennek az örökségnek megszakadását nehezen lehet elhordozni.

De a genfi reformátor teológiai gondolkodásában mégis találunk olyan elemeket, amelyek alapján kidolgozhatjuk saját istentiszteleti rendünket, és amelyekkel megújíthatjuk liturgikus cselekedeteink ihletforrását. Ez lesz előadásom első részének témája.

A második részben rámutatok azokra a körülményekre, amelyekben reformátorunknak tevékenykednie kellett, és fel fogom eleveníteni minden liturgia forrásának, az éneklésnek és az imádságnak jelentőségét.

---

* Elhangzott Nagyváradon, a Partiumi Keresztyén Egyetemen rendezett Kálvin-konferencián, 2009. október 30-án. Az előadás terjedelmesebb változata Genfben is elhangzott 2008 májusában, a *Conférence des Facultés Latines et Journées théologiques* rendezvényen. Ezt követően a tanulmány teljes változata a *Bulletin du Centre Protestant d'Études*-ben jelent meg (Genf 2008, 60. évf., 8. szám). Köszönöm Tunyogi Lehelnek, hogy magyarra fordította előadásom szövegét.

Daniel Neeser jelenleg a genfi *Montbrillant* egyházközösség és a *Service de formation de l'Eglise Protestante de Genève* lelkipásztora. Tanulmányait Kálvin városában, valamint a bukaresti Ortodox Teológián végezte. Romániai tanulmányútját követően tanárának, Dumitru Stăniloae atyának egyik könyvét fordította francia nyelvre, melyet bevezetővel és magyarázatokkal látott el: *Dieu est amour* (Editions Labor et fides). Lelkészi szolgálatot végzett Belgiumban, majd Genfben. Más teológusokkal együtt megalapította a *Vie et Liturgie* című periodikát, revideált számos istentiszteleti rendtartást, megjelentetett egy liturgikai fogalmi szótárt – *Glossaire de termes liturgiques* (Editions de l'Eglise Protestante de Genève), valamint a *La liturgie à vivre* (Editions Gotthelf) című könyvet. Tagja volt a *Dieu s'approche, un catéchisme protestant en 25 tableaux* (Editions Labor et fides et PBU) című kiadvány szerkesztőbizottságának. Magyar fordítása is megjelent. Az evangélium városi jelenlétének kihívásaira figyelve szerkeszti a „protestáns és polgár” témájú www.blog.tdg.ch/blogot.

I. Az istentiszteleti szertartás értelme és jogosultsága

1. Az Egyházat mint teológiai helyet, s a templomot mint épületet (hit)valló közösség első(bb)sége

Kálvin hűségesen ragaszkodott az Ige első(bb)ségét hangsúlyozó teológiai meggyőződéséhez, ezért a templomok jelentőségét a közösség és az imádkozás szükségességének rendeli alá, és pedig azért, hogy az Írással vallja: földi templom nem képes befogadni Istent. Úgy látja, hogy a templom csupáncsak az által képes befogadni Isten jelenlétét, hogy abban jelen van az ő népe és hozzá imádkozik: „Amint tehát Isten az ő igéjével parancsolta meg a hívőknek a közös imádkozást, azonképpen kell, hogy ezeknek a végzésére nyilvános templomok is legyenek rendelve, s ha valaki vonakodik ezekben az ő imádságát Isten népének az imájával egyesíteni, az nem hivatkozhatik mentségül arra, hogy a maga szobájába megy imádkozni, hogy Isten parancsának ott tegyen eleget. Az ugyanis, aki azt ígéri, hogy ő teljesíteni fogja azt, amit ketten vagy hárman egybegyűlve az ő nevében kérnek, tanúságot tesz arról is, hogy ő éppen nem veti meg a nyilvános könyörgéseket, csak távol legyen tőlük a fitogtatás s az emberi dicsőség után való vágyakozás, csak meglegyen az őszinte s igaz indulat, mely a szív mélyén lakozik. Ha tehát a templomoknak ez a helyes használata – aminthogy tényleg ez a helyes –, akkor viszont őrizkedni kell attól, hogy azokat Isten tulajdonképpeni lakóhelyének tartsuk – amint azt néhány száz éven át tartották –, mintha itt Isten szívesebben meghallgatna bennünket, se azoknak valami titokzatos szentséget ne tulajdonítsunk, mintha ez imádságunkat Isten előtt szentebbé tenné.”²

A templomok [temples] tehát, melyeket a reformáció nem nevez „szentegyháznak” [église], önmagukban profánok. Ennek kapcsán utalni szeretnék itt Salamon templomának felavatására. Ezt az elbeszélését a deuteronomista dolgozta át és ez pontosan felidézi a templom értelmének kérdését. Isten dicsősége annyira betöltötte az épületet, hogy a papok már nem is tudtak odaállni szolgálatuk végzésére, a király pedig így kiáltott: *Az Úr mondotta, hogy ő lakoznék homályban (ködben). Építve építettem házat néked lakásul; helyet ahol örökké lakjál* (1Kir 8,12–13). Ennek a kijelentésnek a szándékos kétértelmősége a mi istentiszteleteink jellegét is szemlélteti, és hozzájárul a mi templomaink reformáció óta érvényes státusának kialakításához.

*Institutio*jának negyedik könyvében Kálvin pontosan kifejti, hogy melyek az Egyház ismertető jegyei: a hirdetett és meghallott Ige, valamint a kiszolgált(atott) sákramentumok: „Az Egyház ismertető jeleinek tehát az Ige hirdetését és a sákramentumokkal való élest tettük meg [...]. Mindenütt, ahol tisztelettel hallgatják az Evangélium prédikálását, s ahol nem hanyagolják el a sákramentumokat sem, ott egy időre az Egyháznak egy bizonyos alakja jelenik meg.”³ Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a reformátor visszafogottságát: „ott egy időre az Egyháznak egy bizonyos formája mutatkozik meg”. Ily módon az Egyház istentiszteletének, rendtartásának és szolgálatainak nincs egyéb

² Kálvin: *Institutio* III. 20,30. (*A keresztyén vallás rendszere. Institutio Religionis Christianae*. 1559. Fordították Ceglédi Sándor, Rábold Gusztáv. Református Egyházi Könyvtár VI.) Szerk. Dr. Antal Géza. A Magyar Református Egyház kiadása. Pápa 1910.)

³ Kálvin: *Institutio* IV. 1,10. Itt TL fordításában. Az előbbi jegyzetben szereplő kiadásban ezt így olvashatjuk: „Az egyház ismertető jeleinek az ige hirdetését és a szentségekkel való élest tettük meg [...]. Ahol tehát tisztelettel hallgatják az evangélium hirdetését, s ahol nem hanyagolják el a szentségeket sem, ott abban az időben az egyháznak igazi és kétségtelen képe látható.”

jogosultsága, mint hozzáférhetővé tenni az Igét, kiszolgálni és felfoghatóvá tenni a sákramentumokat; sőt, még ennél is fontosabb, hogy az Egyház nem létezik garantáltan önmagában, hanem létezése mindig csupán átmeneti és mulandó.

2. Az istentiszteleti szertartás kettős jellege, illetve szerepe

Az istentiszteleti szertartásnak (a kultusznak) két jellege (illetve szerepe) van, ami a alábbiakból is következik.

Az első a kérésmatikus jelleg: a(z ige)hirdetés. Ez a misszióknak és az egyház önazonosságának veleje. Vajon elégségesnek mondható a Mk 4,28-ban *önműködő [önmagától felhővő] vetésként* (αὐτομάτη ἡ γῆ καρποφορεῖ – σπόρος αὐτόματος) bemutatott egyetlen kijelentés? Ez az első, és ebben az értelemben tényleg elégséges, ugyanis maga az ige hirdetés ténye, legyen az tökéletlen, anélkül, hogy előre törődne a prédikáció hatásával, meghatározó volt a reformációra és a reformátorok szenvedéseinek okára nézve. Ezek már önmagukban is az *Ige hathatóságáról* tettek tanúságot. Amikor – a protestáns hit egyedüli hangadóján túl – felismerjük az első bizonyágtevők törekénységét, felkészületlenségüket, *nyerségüket*, csak ámulni tudunk bizonyágtételük felett, amely néhány évtized alatt lángba borította a szíveket és Európa-szerte felszabadította az elméket. Gondoljunk csak arra, hogy a 16. század végére például Lengyelország nagy részére is kiterjedt a reformáció.

Az istentiszteleti szertartásnak (kultusznak) a más(od)ik jellege pedagógikus (nevelői). Kálvin tudatában volt, hogy ennek a bizonyos *önműködő vetésnek* határai vannak: „Mivel azonban tudatlanságunk és restségünk, sőt hozzátehetem, elménk ingatagsága miatt is olyan külső segítségekre van szükségünk, amelyek a hitet felkeltik és növelik bennünk, és céljához segítik. Isten – gyengességünkhöz alkalmazkodva – gondoskodott ezekről a segítségekről. És hogy az evangélium hirdetése fenntartassék, ezt a kincset az egyházban helyezte el. Pásztorokat és tanítókat rendelt az Úr, hogy ezek ajka által taníthassa övéit.”⁴ A reformátor itt Pál apostol Efézusbeliekhez írott levelére alapozott (Ef 4,11). Az 1542-es második liturgikai gyűjteményét megnyitó levelében ezt írta az olvasóknak: „mint Isten iránti jó ragaszkodás, ez nem halott, vagy közönséges ügy, hanem egy élő mozgalom, amelyet a Szent Lélek mozdított elő, ami a szívet helyesen érinti és a figyelmet megvilágosítja [...] Nincs épülés, hacsak ott, ahol tanítás van.”⁵ Az egyház szolgálói nemcsak az Igére (az Ige hirdetésére) rendeltettek, hanem ugyanúgy a Krisztus testének építésére is. Ez azonban nem mindig érvényesült következetesen,

⁴ Kálvin: *Institutio* IV. 1,1. Az itt használt magyar fordítás Kálvin János: *Tanítás a keresztyén vallásra*. 1559. Rövidített formában. Ford. Békési Andor. Kiadja a Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1986.

⁵ La forme des prières et des chants ecclésiastiques [...] selon la coutume de l'Église ancienne. 1542. In: *Calvini Opera*, VI, col. 166s. Teljes cím: *La Forme des Prières et Chantz Ecclesiastique avec la manière d'administrer les Sacraments et consacrer le Mariage selon la coutume de l'Église ancienne. Psaume 159. Chantex aii Seigneur chanson nouvelle et que sa louenge soit oye en la Congregation des débonnaires, Psaume 150. Que tout ce qui respire loue le Seigneur*. M. D. XLII. Magyarul a *Protestáns Lelkészi Tár* 1855. évfolyamában jelentek meg részletei. Az egész szöveget Ceglédi Sándor nagysallói lelkész fordította magyar nyelvre: „Az egyházi könyörgések alakja a sákramentumok kiszolgáltatásának s a házasság megszentelésének módjával együtt a régi egyház szokása szerint. A betegek látogatása.” Mint a könyvnek eredeti, francia címe is mutatja, a könyvben énekek is vannak (a 96., 25., 91., 36., 120., 142., 43. és a 113. zsoltárok, Simeon éneke s a tízparancsolat versben), a fordításokban ezek nincsenek meg. Ezen énekek külön füzetben megjelentek: *Les Psaume De David. Mis en rythme Françoisse par Clement Marot*. Impr. a Geneve. Par Jean Girard. 1547. http://www.freeweb.hu/iratok/egyhtori/kalvin/clement/pruzskal/PRU_MU.HTM (2009. október 26.).

ugyanis a lelkészi szolgálat sajnos kizárólagossá fog válni, és arra az igehirdetésre fog szorítkozni, amely a maga során szintén a hívek személyes és magánépülésére szűkül. Ennek az a következménye, hogy az egyháztagok fokozatosan elveszítik az egyház testehez való hovatartozásuk értelmét is. A lelkészi szolgálat már megszületett ugyan, de olyan bővérű töltettel, egyházi törekenységgel és kétértelműséggel, melynek következményeit ma is kénytelenek vagyunk elszenvedni.

3. Az *Anyaszentegyház*

Az egyház méltóságát tévedés volna csupán a két említett jellegre szűkíteni. Ugyanabban a fejezetben, mielőtt Pál apostolt idézné, Kálvin ezt írja: „A látható Egyház minden hívőnek anyja. Mivel most az a szándékunk, hogy a látható egyházzal szójunk, tanuljuk meg már az egyszerű 'anya' elnevezésből, hogy milyen hasznos, sőt mennyire szükséges megismernünk az egyházat. Mert nincs más út az életre, mint az, ha ez az anya hordoz bennünket méhében, ha ez szül a világra, ha ez táplál bennünket emlőin.” Odébb pedig ezt írja: „ennek kebelén kívül semmiféle bűnbocsánatot vagy semmiféle üdvösséget nem remélhetünk”.⁶ Erőteljes, sőt annyira megdöbbentő kijelentés, hogy a kálvini igehirdetés által eredményezett közösségekben az Egyház elveszítette a maga teológiai és szimbolikus jelentését/jelentőségét és fokozatosan egy többé-kevésbé szükséges szervezetté törpült.

4. Egyház és világiak

Henry Mottu kiváló cikket tett közzé egy olyan genfi eseményről, amely azt jelzi, hogy a nép magáévá tette a reformtörekvést. Ezt nem Kálvin munkássága indította be, viszont az ő tevékenysége őrizte és erősítette meg. 1533. április 10-én, tehát több mint három évvel a reformátor Genfben való érkezése előtt, Guérin Muete evangelizátor a város falain kívül osztott úrvacsorát (!) egy prédikátor kíséretében, aki Farel munkatársa volt. Mottu ezt így foglalta össze: „Az első nyilvános genfi istentisztelet az úri szent vacsora kiosztása volt, méghozzá egy világi személy által!”⁷

Tehát az első, Kálvinnak köszönhető és talán a legtöbbet mondó liturgikai ihlet éppen ez a kötelék: Istent és az emberiséget összekötő vágy rendje, vagyis megszabadítani és megszabadíttatni lenni. Ez az ihletforrás igazolja a mi istentiszteleti szertartásunkat és meghatározza istentiszteleti rendünket. Innen ered a mi szertartásaink olyan annyira „laikus („világi[as]”) jellege, hogy ezek sokszor úgy tűnnek, mintha nem lennének többé a szó vallásos értelmében vett szertartások.

Az üdvösséget az Egyházzal kapcsolva, a reformátor arra emlékeztet, hogy nincs más hit, mint a kapott, elosztott (átadott) és közölt hit. Viszont azáltal, hogy ebben a viszonyban az Egyházat az átadott és kapott prédikációnak rendelte alá, még ma is a személyes értelmezés szabadsága és az Egyház értelme (létezősége) közötti összefüggés kényes kérdését veti fel. Ez az eleven, kiélezett kérdés azóta is megoldatlan, hogy ránk maradt, és manapság a protestantizmus egyik legnagyobb kihívását jelenti.

⁶ Kálvin: *Institutio* IV, 1,4. Békési Andor fordítása.

⁷ Mottu, Henry: Actualité du message de la Réforme dans le contexte d'aujourd'hui. In: 1536 *Quelle Réforme?* Fondation du 450e anniversaire de la Réformation à Genève. Genf 1986, 75.

II. A kálvini liturgia ihletforrásai

1. Az Egyház és az istentiszteleti rendtartás helyzete

Maguk a katolikus liturgika-szakértők is elismerik, hogy a 16. század hajnalán eléggé rossz, sőt siralmas volt a mise liturgiájának helyzete. Ugyanez mondható el a papság helyzetéről is. Többek között uralkodóvá vált az évente háromszori áldozás szokása, jöllehet a pap minden vasárnap tartott misét. Tehát ezek azok a források és gyakorlatok, amelyeket többé-kevésbé Kálvin is átkölcsozött. „Amikor első alkalommal jöttem ide (Genfbe), az úrvacsorát csak háromszor osztották évente, éspedig úgy, hogy a pünkösdi és a karácsonyi úrvacsoraosztás között hét hónap telt el. Azt szerettem, hogy havonta egyszer legyen úrvacsoraosztás, de miután úgy láttam: nem tudom meggyőzni az embereket, jobbnak találtam engedni a nép erőtlenségének, minthogy makacsul küzdjek ellene.”⁸

Jogosnak mondható Jean-Louis Bonjour megállapítása, hogy „sem Farel, sem Kálvin nem voltak igazán felkészülve arra, hogy a liturgiával foglalkozzanak”.⁹ Farel 1533-ban adta ki az első francia nyelvű reformált liturgiát Neuchâtelben: *La manière et fasson qu'on tient [...] es lieux lesquels Dieu dans sa grâce a visités*.¹⁰ Kálvin ezt a liturgiát alkalmazta Genfben az 1538-ban bekövetkezett strasbourgi számkivetettséig. Ebben a kétnyelvű városban reformátorunk Bucertől kapta azt a megbízatást, hogy a frankofon közösséggel foglalkozzék. Itt szerelkezik fel a liturgia első eszköztárával. A megelőző századok salakjaival telített forrásokból merített, válogatnia és feltalálnia kell – német nyelvből, melynek ismeretével nem rendelkezett. Le kellett fordíttatnia azokat a használatban levő liturgiákat, amelyek a maguk rendjén a *Deutsche Messe*ből származtak, s amelyek évtizedek óta gyakorolt, népi eredetű német misék voltak.

2. Sürgősség

A reformátor egész élete a nyomás és a sürgetés jegyében telt el. Halálos ágyán mondta: „Az úrnapi imádságot illetően a strasbourgi formát alkalmaztam, melynek legnagyobb részét átvettem. Egyebeket illetően, nem volt mit átvennem, mert ilyen vonatkozásban egy szó sem állt rendelkezésemre, hanem a Szentírásból imádkoztam. Ugyanígy voltam kénytelen eljárni a keresztelési formulával is strasbourgi tartózkodásom alatt, és akkor, amikor az anabaptisták gyermekeit öt-tíz környékbeli helységből hozták hozzám, hogy megkereszteljem őket. Ezt a kidolgozatlan formulát használtam tehát, s bár ilyen, mégsem tanácsolom, hogy megváltoztassátok.”¹¹

Az 1542-es liturgiáról Bonjour eléggé szigorúan, de indokoltan állapítja meg, hogy: „Az 1542-es liturgia, amelyet Kálvin többé nem változtatott meg (vagy már nem volt ideje arra, hogy átdolgozza), összességében véve nagyon szegényes [...]. De 1559 után ez az istentiszteleti rendtartás állt a Biblia minden kiadásában, tehát közkézen forgott

⁸ Émil Doumergue: *Jean Calvin, les hommes et les choses de son temps*. Lausanne-Neuilley sur Seine. G. Bri-del-La Cause 1899–1927. II: 502.

⁹ Jean-Louis Bonjour: *Le culte des Eglises réformées de Suisse romande*. In: *Saint Pierre au fil des siècles*. Genf. Fondation des Clefs de Saint Pierre 1991, 157.

¹⁰ *Az általunk megtartott szokások [módozatok] és ceremóniák [...] valamint azok a helyek, amelyeket Isten az ő kegyelméből látogatott.*

¹¹ *Calvini Opera*. IX, col. 894.

mindenütt a hívek között, és ezzel az elterjedésével magyarázható a kisugárzása.”¹² Míddőn Kálvin Genfbe érkezett, azonnal olyan örvénybe sodródott, amely aztán haláláig fogva tartotta. Minden sürgőssé és elsőrendűen fontossá vált: újra kellett szerveznie a várost. Ellen kellett állnia a különböző irányból érkező nyomásoknak, egyfelől katolikus részről Szavoja és Franciaország irányából, másfelől a protestánsok oldaláról Bernből, amely a Vaud és a Gex vidékét foglalta magában. Vitáznia kellett az akkori idők felbukkanó nagyjával; máglyák futótüzei között kellett táplálnia és megszilárdítania a megszülető hitet. Röviden: életben tartani ezt a hatalmas, egész Európát átfogó mozgalmat.

3. Imádkozatok és énekeljetek

Bonjour jegyzi meg, hogy „mindeközben egy forrás kimerítetlenül maradt [...], és pedig azok az imádságok, amelyeket Kálvin az előadásai végén mondott el. A diákjai jegyezték le ezeket. Ezekben újra felfedezni való kincs rejlik.”¹³ Kálvinnak nagyon sokat jelentett az imádkozás. Ennek nagyívű kifejtése található a *Az Institutio* III. könyve 20. fejezetében: *Az imádságról, mint a hit legfőbb gyakorlásáról, amellyel az Isten jótéteményeit naponként elveszjük.*

Reformátorunk számára az imádság ezt jelenti: „összeköttetés (*communicatio*) emberek számára Istennel, amely által [...] személyesen hivatkozhatnak ígéreteire azért, hogy megtapasztalhassák, ha a szükség úgy kívánja, hogy nem hiába hittek akkor, amikor csak szóban (*verbo*) volt ígéretük Istentől”.¹⁴ A továbbiakban pedig meghatározza az Isten előtti imádkozás hat fő okát: az ő jelenlétének áhítószása, szívünk megtisztítása, felkészülés jótéteményeinek fogadására, a meghallgattatás felőli bizalom, javai feletti öröm és a gondviselésének bizonyossá tétele.¹⁵ Míg Kálvin kitart a magánimádkozás hatékonysága mellett, mert az „titkos dolog, amely főképpen a szívben és lélekben megy végbe”, ugyanakkor az Egyházhoz kapcsolja, és pedig annak érdekében, hogy „mindenek ékesen és jó renddel legyenek”, és aláveti Isten akaratának, „különösen, mikor Isten 'Imádság Házának' nevezte templomát (Ézs 56,7).”¹⁶

Ami pedig az éneklést illeti, a reformátor véleménye folyamatosan fejlődött. Egyfelől tartózkodást ismerhetünk fel szemléletében, pl. a „hiábavaló ismétlés” és a túlságosan megindító dallamokkal szemben. Azt írja, hogy az éneklés csak akkor indokolt, ha szívből jön és ha az Igét szolgálja, és óvakodni kell attól, hogy „a fül figyelmesebb legyen a zenei harmóniára, mint amilyen a lélek az Ige lelki értelme iránt.”¹⁷

Az első (Strasbourgban, 1539-ben) kiadott liturgikai művében viszont – *Aulcuns psaumes et cantiques mis en chant (Némely zsoltárok és énekek dallamba ültetve)* – megmutatkoznak az ének és zene iránti nyitottságának jelei is. Erről R. R. Terry a következőképpen ír: „Ez a zsoltároskönyv volt a francia hugenotta *Zsoltároskönyv* előfutára. Ezt [ti. a 'Genfit'] vette alapul minden ország [Angliát és Skóciát érti] metrikus zsoltároskönyve.”¹⁸ Továbbá pedig Kálvinnak köszönhető Marót Kelemen mellett (aki 1542-ben érkezett Genfbe) Béza Tódor, ez a „felbecsülhetetlen kincs, aki – az egész gyülekezet éneklése által hordo-

¹² Bonjour: *i. m.* 164.

¹³ Uo. 165.

¹⁴ *Institutio* III. 20,2. Békési Andor fordítása.

¹⁵ Uo. III. 20,3.

¹⁶ Uo. III. 20,29. (T. L. fordítása.)

¹⁷ Uo. III. 20,32.

¹⁸ Calvin: *Calvin's first Psalter [1539]*. Szerk. Sir Richard R. Terry. Ernest Benn Limited. London 1932. i.

zott dicsérettel és imádatl – újra egyensúlyba hozott egy olyan istentiszteleti szertartást, amely eme hozadék nélkül túlságosan kizárólag didaktikussá válhatott volna.”¹⁹

Végül pedig ezeket a sorokat találhatjuk meg a második (1542-es) liturgikai művében: „Tapasztalából tudjuk, hogy az ének(lés)nek nagy ereje és hatalma van arra, hogy megmozgassa és lángba borítsa az emberek szívét Isten még buzgóbb és hevesebb felidézésére és magasztalására.” Ezeket a sorokat a következőkkel fogja kiegészíteni a második (1545-ös) kiadáshoz írt előszóban: „Márpedig egyebek között, amelyek arra alkalmasak, hogy felüldítsék és gyönyörködtessék az embert, a zene az első, vagy az egyik a legfontosabbak közül, és úgy kell becsülnünk mint Istennek erre a célra kijelölt ajándékát.”²⁰ Ez a cél pedig Kálvin számára a szellemi-lelki öröm.

III. Összefoglalásképpen

Kálvin szenvedélyesen ragaszkodott a Szentíráshoz. A Biblia tanulmányozása, az igehirdetések, a kommentárok, imádságok, zsoltár-énekek és elmélkedések fokozatosan áthatották és meghatározták egész életét. *Institúciójának* ajánlásában ezt írja I. Ferenc királynak: „De a mi tudományunk a világ minden dicsősége fölött föntségben, minden hatalma fölött győzhetetlenségben kell állnia, mert nem a mi tudományunk az, hanem az élő Istené s az ő Fiáé, a Krisztusé, kit az Atya királlyá tett, hogy uralkodjék tengertől tengerig és a folyóvizektől a föld kerekiségének véghatáráig. És pedig úgy uralkodjék, hogy szájának egyetlen leheletével az egész földet vasszilárdságával s ércerejével, arany- és ezüst-tündöklésével együtt úgy széttörje, mint a cserepet.”²¹ A reformátor csupán gondolkodó ember volt, aki viszont szenvedélyes is tudott lenni. Ha fejével dolgozott – nem is akárhogyan! –, akkor azt szívével és bensőjével tette. Hálásak lehetünk, hogy Isten ilyen megbízatással felruházott emberrel ajándékozta meg Egyházát, s hogy ő felvállalta ezt a megbízatást, annak minden kockázatával és veszélyezettségével együtt, ezt a végsőkig vállalta és betöltötte a világban. Ezért kell méltányolnunk azt a szenvedélyt, amelyet soha sem szűnt meg magára ölteni.

Ebben tekintetben ajánlom önöknek ezt az áldozás utáni imádságot, amelyet reformátorunk minden bizonnal nem tagadott volna meg:

*Quod ore subsimus, Domine
pura mente capiamus
De munere temporali
Fiat nobis remedium sempiternum.*²²

A szívre, vesékre és az értelemre utalok én is, és egy olyan utolsó (de nem utolsórendű) inspirációnak szállok a védelmére, amelyet Kálvin szenvedélyességének köszönhetek. Ez pedig a betéve tudás! Szívből, azaz betéve tudni a zsoltárokat, a liturgiai szövegeket, több mint negyven evangéliumi éneket, az úrvacsoraosztás teljes istentisz-

¹⁹ Bonjour: *i. m.* 23.

²⁰ Calvin: La forme des prières et des chants ecclésiastiques [...]. In: *Calvini Opera*. VI col. 169–170.

²¹ Kálvin: *Institúció* I. A Pápa 1910-ben kiadott magyar fordításban a XI. lap.

²² „Amit szájjal imádkoztunk, Urunk,
azt ragadjuk is meg tiszta értelemmel,
hogy ez az időleges ajándék
legyen számunkra örökkévaló (örökérvényű) gyógyír.”

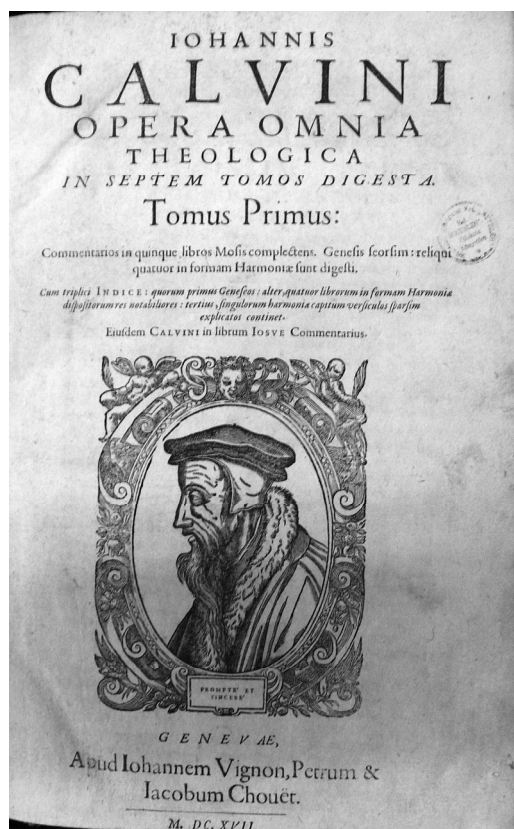
Áldozás utáni ima V. Pió miserendjéből (1572). Eredete visszamegy a Leó-féle sakramentáriumig (amelyet 540 körül fejeztek be). Számos szövegszűkítéson ment át, míg bekerült V. Pió miscéknyvébe. Érvényben maradt a II. Vatikáni Zsinatig.

teleti rendjét és még ezeknél is többet. Vajon tanulunk-e még manapság betéve a fakultásainkon, az Egyházunkban? Betéve, azaz szívből tudni azt jelenti, hogy megemésztetni az Igét, fülünkkel meghallani, értelmünkkel felfogni, aztán alászállni a bensőbe, a vesékbe, oda, ahol az energia, az erő és a szenvedély(esség) lakozik, melyekre nézve mindenek megtértek, megszabadítottak és az Evangélium hirdetésének szolgálatára hívtak.

Calvin et la liturgie: quelles inspirations?

Que devons-nous à Calvin en matière de liturgie ? Trop et trop peu! Formé en droit, n'étant pas prêtre, Calvin n'a pu ni su rendre compte de toute l'importance de l'émotion intérieure de la célébration ni de sa part de mystère. Intellectuel de haut vol, il fut théologien avant d'être célébrant et, s'il a pensé la théologie du culte, il n'a pas travaillé sa liturgie pour elle-même, mais l'a mise service de son projet : éclairer la foi.

Si nous devons beaucoup au réformateur quant au sens et au cœur du culte, à la présence divine par la Parole lue, prêchée et expliquée, nous devons admettre que la rupture avec le caractère mystérieux du culte et la perte du sentiment de la présence ineffable de Dieu sont un héritage difficile à porter. Pour autant, nous trouvons dans l'intelligence théologique du réformateur de Genève de quoi travailler la liturgie de notre culte et de renouveler nos sources d'inspiration pour l'acte liturgique. Ce sera le sujet de la première partie. La seconde donnera quelques éclairages sur les conditions dans lesquelles le réformateur eut à travailler et rappellera l'importance du chant et de la prière, sources de toute liturgie.

Calvini opera Omnia, I. kötet, 1617

(Nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium Könyvtára)